

PÁL-ANTAL SÁNDOR

A SZÉKELYFÖLD ÉS VÁROSAI

TÖRTÉNELMI TANULMÁNYOK ÉS KÖZLEMÉNYEK

MENTOR KIADÓ
Marosvásárhely, 2003

HONVÉDSÉG SZERVEZÉSE MAROSSZÉKEN 1848 ŐSZÉN

Az alábbiakban a szabadságharc egyik kérdésére, a fegyveres erő kiállítását és a veszélybe került haza védelmét célzó, 1848 őszi, lázas országos akciók marosszéki vetületeire térünk ki. Az önkéntes nemzetőr- és honvédtoborzás, valamint a honvédsorozás eseményeit tárjuk az olvasó elé.

Legelső és legkönnyebben kiállíthatónak bizonyult, önvédelmi fél-katonai egység a nemzetőrség, illetve a polgárőrség volt. Tagjait az önkéntesség alapján toborozták, és részben fiatalok, jórészt azonban középkorú férfiak állottak be. A nemzetőrség szervezése korán beindult. Marosszék Marosvásárhelyen tartott közgyűlésén 1848. május 22-én elhatározták a nemzetőrség felállítását. Ezután serényen hozzáláttak a szervezési munkálatokhoz. Az 1848. május 27–június 3. között megejtett nemzetőr-összeírás során a nyolc járásra osztott szék 127 helységéből 2247 önkéntes nemzetőrt írtak össze. Volt, ahol száznál is többet, de több olyan esettel is találkoztunk, ahol senki sem jelentkezett. Nemzetőrök szinte teljes egészében a nemesek és a volt lőfő és gyalogszékelyek sorából kerültek ki. Kivonták magukat a nemzetőr-szolgálat alól a mezőségi román ajkú települések lakói (mint Malomfalva, Harcó, Náznánfalva, Székelyurality stb.), de a havasalji székelyek egy része is (Szováta, Abod, Geges, Vadasd és Gyulakuta).¹

Az erdélyi nemzetőrség megszervezése és részleges felfegyverzése azonban csak br. Vay Miklós kormánybiztossá való kinevezése után lendült fel. Így pl. Háromszéken a határőr-katonaságon kívül 4433 nemzetőrt írtak össze, Udvarhelyszéken 11 759-et, Marosszéken az 1848. augusztus 4-i jelentés szerint 2573-at, Marosvásárhelyen pedig 855-öt.²

A május–júniusi nemzetőrszervező lelkesedés a nyár közepére alábbhagyott. Ebben közrejátszott – többek között a képviselőválasztásra való készülés mellett – a szék konzervatív vezetőségének hozzáállása is. Hangadó e téren maga a főkirálybíró, gr. Toldalagi Ferenc volt. Húzódozó magatartása már a nemzetőrség szervezésének idején is világossá vált. 1848. május 21-én mentegetőzve jelentette gr. Teleki József kormányzónak, hogy őt kényszerítették e célból közgyűlés összehívására és a nép akaratának tudomásul vétele végett több faluba kiszállani. „... a nemes széknek több egyénei által innepélyesen nyilvánított akaratom

¹ Az összeírtak lajstromát lásd: Pál-Antal 2001, 93–166.

² Jakab Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re.* Bp., 1880, 290–300.

ellen arra bírattam – írja –, s csaknem kényszerítődtem, hogy a nemes székben felállítandó nemzeti őrsereg mikéntje feletti tanácskozás végett a holnapi napra közgyűlést hirdettem. Ugyanazon egyének célirányosnak tartván a közgyűlést megelőzőleg a nép hajlamáról tudomást venni, ismét kívánták s kényszerítették, hogy a cél elérhetése tekintetiből velök szállanak ki.”¹

1848. augusztus 8-án br. Vay Miklós kormánybiztos erdélyi körútja során Marosvásárhelyről azt jelentette a belügyminiszternek, „hogy a székben kevés hajlamot lát a nemzetörség iránt, sőt itt-ott ellenszenv is mutatkozik, azért csak óvatosan kíván a dologban eljárni”².

A szervezési nehézségekhez társultak az ellátással és felszereléssel kapcsolatos kérdések is. A nemzetőröknek nem volt egyenruhájuk, és fegyverük sem. A fegyvert a gyulafehérvári katonai raktárból kellett kapniuk, előzetes jóváhagyás után, ami nehézkesen ment. Végül is a több mint 2500 maroszéki nemzetőrnek 300 puskát osztottak ki. Saját fegyvere csak egypár embernek volt. Ezért a maroszéki nemzetőrök fő harci eszköze a furkósbot maradt. Az is igaz ugyanakkor, hogy a helyi szervezetű nemzetörség feladata ekkor nem is terjedt ki csak a rend és csend, a közbiztonság fenntartására, a falvak elleni esetleges támadások kivédésére.

A forradalmi magyar kormánynak nem kiképzetlen, a komoly haderő ellen védekezni képtelen „félkatonai” nemzetőrökre volt szüksége a haza megvédése érdekében, hanem megbízható hadseregre. A hadsereg, a tényleges fegyveres erő ekkor még a császári hadvezetés kezében volt, a katonai egységek jelentős része nem magyar ajkú katonákból állott. A magyar katonák többnyire a birodalom más részein állomásoztak. Erdélyben e téren csak a székely határőrezredekre lehetett számítani, ez azonban az ellenséges környezetben elégtelen volt. Az új államrend megvédésére egy új hadseregre volt szükség.

Amint azt már Jakab Elek megírta volt: „*az erdélyi honvédelem magja*” Bethlen Olivér nevéhez fűződik, aki 1848. május 30-i kolozsvári felszólításával önkéntes sereg alakítására és Szeged alá indítására hívta fel a kolozsvári ifjúságot.³ A Jellasics támadása által veszélyeztetett forradalmi kormány katonai ereje növelése érdekében *önkéntes honvéd zászlóalj* felállítását határozta el: tízet Magyarországon, négyet Erdélyben. A szervezés terén megnyilvánuló huzavona miatt az erdélyi zászlóalj szervezése vontatottan haladt. Végül is csak a kolozsvári 11-es és a marosvásárhelyi 12-es zászlóalj alakult meg és harcolta végig a szabadságharcot Világosig. A zászlóalj szervezésére Kolozsváron egy bizottságot alakítottak, amelynek élére elnökként Batthyány miniszterelnök június 28-án Dobay Károlyt, a 2. székely határőrezred parancsnokát nevezte ki.

¹ MmOL. Maroszék lt. Főkirálybírói iratok, N.D.603T/1848.

² Jakab: i. m. 289.

³ Jakab: i. m. 260–261.

Július 4-én az országos nemzetőrségi tanács utasította a kolozsvári toborzó főbizottságot, hogy a zászlóaljok mindenik századához legalább 1 fő- és 4 altisztről s néhány kiszolgált, jó magaviseletű öreg közkatonáról gondoskodják, akik a századokhoz beosztott honvédeket átvegyék, élelmükről, ruházatukról, zsoldjuk kifizetéséről gondoskodjanak. Dobay ezredes július 31-i felhívására Kolozsváron kezdett alakulni az 1. erdélyi, vagyis a 11. honvédszászlóalj. Ennek magja a Bethlen Olivér-féle önkéntes csapat lett.

A marosvásárhelyi zászlóalj megszervezése a Dobay ezredes által, a Toborzást Intéző Bizottmány nevében kiadott augusztus 2-i utasítással kezdődött. Ebben közli Ittul nevű kapitánnyal, hogy az „Országos Főhadit Tanács Erdélyben négy honvédi zászlóaljanak, összesen 4 ezer egyénnek toborzás útján kiállítását rendelvén el, annak intézésére az alolirt bizottmányt hatalmazta fel és így Ön, mint kirendelt hadfogadó főparancsnok minden rendelést, utasítást ettől veszen, jelentését egyikünk, mint főparancsnok-ezredesnek és elnöknek címezve küldeni [...]”¹ Toborzási helyként a szék falvait, valamint az azzal szomszédos Torda és Küküllő megyei településeket (Magyarigen, Gernyeszeg, Sárpatok, Vajdaszentiván, Dicsőszentmárton, Radnót, Királyfalva, Szászrégen, Vécs, Kerelőszentpál, Ádámos, Teremi, Ezsébetváros) jelölte ki.

A marosvásárhelyi, vagyis a 12. zászlóalj fiókparancsnokságai lettek az udvarhelyi, csíksomlyói, kézdívásárhelyi hadfogadó parancsnokságok. A parancsnok egy kirendelt „polgári ellenőrködő” biztossal működött együtt. Ezen tisztségre Gyöngyösi Lajost nevezték ki. Az utasítás többek között azt is előírta, hogy a besorozott önkénteseket felesketésük után rögtön küldjék a főhadfogadó parancsnokhoz és kezdjék el kiképzésüket. A zászlóalj első tisztjei Szabó Farkas százados, Horvátovich József főhadnagy, Eröss János hadnagy lettek, kiket több kiképző altiszt, őrmester és tizedes segített.

Az augusztus 4-i utasításból éppen a toborzás megkezdésének napját felejtették ki.² Jakab Elek szerint Marosvásárhelyre augusztus 13-án érkezett meg a 43 toborzó honvéd, ahol mindjárt az első nap 100 jelentkezőt soroztak be.³ A felvett újoncokról készült nyilvántartás későbbi dátumot jelöl meg, augusztus 18-al kezdődik.⁴

Minisztériumi utasításra augusztus 19-én Ittul százados Marosszék tisztségéhez fordul, a helységek lelkészeinek közreműködése végett. A lelkészeket arra kérte, hogy a szószékről biztassák a hazafiakat a honvédek sorába állásra.⁵ A toborzás eredményét az időszakonként összeállított kimutatásokból követhetjük

¹ MmOL, Mvhely város lt, 1848-as iratok, 251. sz.

² Uo.

³ Jakab: i. m. 318.

⁴ MmOL, Mvhely város lt, 1848-as iratok, 197. sz.

⁵ Ua. 220. sz.

nyomon. Ezek szerint: augusztus 18–21-e között Marosvásárhelyen 128 önkéntest toboroztak, akiket azonnal át is adtak a zászlóaljnak. Augusztus 26. – szeptember 2. között 54-et, szeptember 3–10. között 118-at. Ugyanakkor Székelyudvarhelyen szeptember 4–5-én 16-ot, Csíksomlyón és Kézdivásárhelyen, úgy látszik, egyet sem. Szeptember 11–18. között Marosvásárhelyen 54-et, Székelyudvarhelyen 5-öt, Csíksomlyón 5-öt és Kézdivásárhelyen 60-at, tehát összesen újabb 124 személyt.

1848. szeptember 18-án a zászlóalj állománya 499 fő volt. Ebből 3 tiszt, 3 őrmester, 27 tizedes, 2 dobos, 2 ács, 462 honvéd. Az összlétszámból 154 személy még nem tartózkodott az állomáshelyén (hiányzott 1 tiszt, 1 őrmester, 10 tizedes és 140 honvéd – ezek közül 38 toborzáson volt, 20 máshol volt szolgálatban, 22 fekvőbeteg, stb.). Október közepére a zászlóalj létszáma meghaladta a hétszázat.

Az újonc honvédzászlóalj nemsokkal az agyagfalvi gyűlés (október 15–16.) után, a Berzenczei László által szervezett Kossuth-huszárokkal együtt átesett a tűzkeresztségen is. Részt vett és bátran helytállt a marosvásárhelyi csatában, amikor szuronyrohammal ment az ellenséges ágyúkra, később pedig harcedzett csapatként, sorait megtartva, vonult vissza. Innen húzódtott a zászlóalj Háromszékre, ahol részt vett az önvédelmi harcban.

Egy lovas katonai alakulat létrehozása Berzenczei László nevéhez fűződik. Berzenczeit Kossuth személyesen bízta meg egy 1000–3000 főből álló könnyű lovas sereg szervezésével a székelyek sorából. A felhatalmazást Kossuth 1848. augusztus 17-én írta alá, Berzenczei pedig augusztus 26-án kapta kézhez.¹ Már 1848. szeptember elején Marosvásárhelyen van. Itt üti fel toborzó székhelyét, és innen kiindulva fog neki rendkívül erélyesen a székely szabad lovasezred megszervezéséhez, amelynek katonáit Kossuth-huszároknak fogják hívni. Egy hónap leforgása alatt kiállított egy 1500 főből álló lovasezredet, amelynek zömét maros- és udvarhelyszéki fiatalok tették ki. A csíkiak és a háromszékiek jelentős része ugyanis a határőrezredekben szolgált.²

Marosszéken tehát az önkéntes katonai alakulatok szervezése meg előzte az új magyar hadsereg, a kötelező sorozáson alapuló honvédség megalakítására tett első lépéseket. 1848. augusztus 29-én Szemere belügyminiszter „*A haza veszélyben van.*” kezdetű 8370/B sz. körlevéllel fordult a törvényhatóságok főtisztjéhez.³ Ebben utalva a magyar hadseregről szóló törvényjavaslatra, amely csak szentesítésre vár, elrendeli a törvényben megállapított hadkötelezettek összeírását. Az akció gyors lebonyolítása érdekében a rendeletet annak vétele utáni 48

¹ Pál-Antal 2001, 215–126.

² Uo. 269–271.

³ MmOL, Marosszék II, Főkirálybírói iratok, N.D. 1032T/1848. sz.

óra leforgása alatt kellett a törvényhatóságok bizottmányi gyűlésein¹ megvitatni, és e célból 2–3 tagú összeíró bizottságokat kinevezni. A rovatos összeírás elvégzésére 7 napot szabott meg, az összesítők elkészítésére pedig kettőt. Ezután késedelem nélkül a hadügyminiszterhez kellett, az észrevételekkel együtt felterjeszteni. Az újoncjelöltek vizsgálatára a törvényhatósági orvosokat is kötelezte. Az újoncozás biztosául Marosszéken gr. Toldalagi Ferenc főkirálybírot nevezte ki. A rendelet végrehajtását szeptember 3-án 10 387/1848. sz. leiratában az Erdélyi Főkörmányszék is szorgalmazta.²

A magyar hadseregről szóló törvényjavaslat felhatalmazta a minisztériumot, hogy a katonaság számát 200 000 főre emelje, ide nem értve a határőrséget. Az újoncokból a sorjagoltság három zászlóaljjal és két tartalékszázaddal számították kiegészíteni, a lovasságot négy osztállyal és egy tartalékszázaddal. Az ezen felüli létszámból honvédszászlóaljakat kellett kialakítani.

Az újoncállítás vonatkozott minden 19. évét betöltött férfira. Kivételt képeztek a felszentelt lelkészek, a segédlelkészek, a tanítók, a fegyverben álló határőrök, a családfenntartásra múlhatatlanul szükséges egyének, valamint a testi fogyatékosok. A katonai szolgálatot 4 évben szabták meg. Első lépésként a 19–22. évét betöltötték nyilvántartásba vételét irányozta elő a törvény. Ugyanakkor az eddigi újonctoborzási gyakorlatot megszüntette.

Szemere belügyminiszter másnapi, augusztus 30-i 800/B sz. elnöki körrendeletében felszólítja Marosszék főkirálybíráját a személyes példaadásra, és a rendelkezésére álló minden eszköz bevezetésére az újoncösszeírásban. Pontos és gyors munkát kért, ugyanakkor a hanyagság szigorú büntetését. „Ha itt-ott baj volna – írja – az ne tartóztassa fel az összeírást, a mi készen van, küldessék fel, s úgy végezzék ott, hol ellenszegülés volt.”³ Arra is utasítja, hogy számítsa ki, hány olyan ember jut a székre, akire az újoncozás során számíthatnak, mennyi fegyvert lehet helyben beszerezni (összeszedni), és mennyi idő alatt lehet kiállítani az új csapatokat. Végül a következő szavakkal buzdítja a főkirálybírot feladata elvégzésére: „Ha a törvényhatóságok rendkívüli tevékenységet fejtenek ki, csodákat mívelhetnek; ha nem, elvesztünk. Öntől függ, hogy lelket adjon az embernek. Álljon élére tüzzel, tekintéllyel, hatalommal. Ami a katonaság felkészítésére szükséges, a³ részben hajlandók vagyunk hatalomszóval élni. A gyár csak a hazának fog gyártani, a mesterember csak nekünk fog dolgozni. A forma most semmi, ha nem lehet másképpen sikerre jutni.”

A belügyminiszteri rendeletek szeptember 3-án érkeztek Marosvásárhelyre. Közben megérkezett a radikális beállítottságú Berzenczei László is, aki mint a

¹ Erdélyben még nem működtek a bizottmányi gyűlések, itt továbbra is a régi típusú közgyűlések voltak a törvényhatóságok fő önkormányzati szervei.

² MmOL, Marosszék lt, Főkirálybíroi iratok N.D. 809T/1848. sz.

³ Ua. N.D. 761T/1848.

szék országgyűlési követe és egyben a könnyűlovas szabadcsapatot szervező kormánybiztos, forradalmi lépések megtételére serkentette híveit. A szeptember 5-re összehívott széki közgyűlés¹ rendkívüli intézkedéseket hozott. Nemcsak azt végezte el, amelynek céljából összehívták, hanem a teljes tisztújítást is megejtette, a konzervatívok heves tiltakozása dacára, jegyzőkönyvbe foglalva az önkormányzat elvének megerősítését is. Emellett megszervezte az újoncállítást, és intézkedett az ehhez kapcsolódó felszerelés és ellátás kérdéseiben is.

A közgyűlésen kinevezték az összeíró biztosokat, 5–6 falura 2–3 személyt. A biztosok az újoncozás során a katonaság számára felhasználható fegyvereket és ruhákat vagy ruhaanyagárut (szürke szokmányt, fehér posztó harisnyát és vásznakat) is kerestek és nyilvántartásba vettek. Kelelementekéről jelentették, hogy báró Henter Józsefnél egész fegyverház van, abban különböző nagyságú és állapotú puskák, pisztolyok és kardok. Ezek számát 2–300-ra becsülték.²

A kiküldött biztosok már másnap munkához láttak. De munkálataik során előre nem látott nehézségekbe ütköztek. A lakosság jelentős része ugyanis bizalmatlanul, sőt ellenséges érzelmekkel fogadta őket. Nagy volt az ellenkezés, mindenek előtt, a jelentős számú román ajkú lakosságot is magukba foglaló mező-ségi részen, de a havasalji magyar falvakban is.

Mezőménésről gr. Lázár Móric már szeptember 7-én jelentette, hogy: „Munkálódásunkat elkezdve az itteni s hihetőleg szomszéd helységek is föl lévén büjtogatva, sikerre számítani nem lehet, miután makacsul nyilvánítják az illetők elő nem állásokat.”³ Ugyancsak aznap Udvarfalváról Rosnyai János és két biztostársa jelenti, hogy: „A tudva lévő újonc összeírási munkálatunk folyta alatt több helyeken akadályok gördültek előnkbe, mit jelenteni kötelességünknek esmertük a többek között: 1.-ör Galambodon midőn az oláhok öszve írását folytatnók Oltyán Gábor és az oláh curátor minket hamis járásúaknak nyilatkoztattak és a protocollum olvasását is akadályozták, fiaikat pedig teljességgel elé állítani nem akarták. 2-or Bazédon is többen fiaikat a vizsgálatra elé hozni nem akarták, állítván, hogy ezen vizsgálat nem királyi parancsolat következtébe történik, az elő nem állottak meg tetszenek a munkálatunkból. 3-or Szabadba egész közönség öszve lévén gyűlve, egy szájjal és szóval nyilvánították, hogy ők inkább meghalnak, minthogy fiaikat előadják, annál fogva egyet is meg nem vizsgálhattunk, sem testi alkalmasságokról nem tudhattunk meg senkitől semmit. Ugy hisszük az ott lévő unitus pap az tanítójok, bujtogatójok.”⁴

Ugyancsak szeptember 7-én Székelyospatakról jelentik Szentiványi János alkirálybíró és biztos társai, hogy: „a katona újoncok összeírására folyó hó 6-dik

¹ MOL, F 46. Az Erdélyi Gubernium lt, 10.978/1848. sz.

² MmOL. Marosszék lt, Főkirálybírói iratok N.D. 804T/1848.

³ Ua. N.D. 775T/1848.

⁴ Ua. N.D. 801T/1848.

napján estve Mbándon megjelenvén, előre lett hírtétel mellett 7-dikén reggel a helység minden rendű lakóit öszve hívatuk, a nekünk kiküldött rendeletet és törvénycikket felolvastuk, azokat oláh nyelven is megmagyaráztuk, miután az öszveírásához hozzá kezdenénk míg a magyarokat öszveírtuk az alatt (a disunitus oláh pap hon nem lévén) oláh disunitus déák Tamás Péter, ki a pap helyett a matriculát lehozta, az ide mellékelt kérlévélben neveket feltetett egyénekkel előnkbe jöven azt kérdezték: hogy mű a Ferdinánd király parancsolatjából szállottunk-e ki? Mű megmagyaráztuk nékiek, hogy a kiküldött törvénycikk értelmében a Magyar Minisztérium által nagyságodhoz s annak következésében onnan tett hozzáni rendeletből jöttünk ki, mire ők úgy nyilatkozán, hogy csak a Ferdinánd nevével megerősített rendeletnek kívánnak engedelmeskedni, a disunitusok matriculájával edgyütt szállásunkból eltávoztak.”¹

Több Nyárad menti településen is a lakosság ellenkezésével kellett szembe-sülniük. Backamadarasról Pataki István és Zilahi Lajos biztos szeptember 8-án jelenti, hogy „a midőn folyó hó 8-án Backamadarasra kiszállottunk, a munkálódást tovább folytatandók, a közönség előtt egy nyárádszentbenedeki ember Móre Ábel a commisót, úgy a felsőbbi rendeleteket is hamisnak nyilvánítá. Ugyanakkor és ott Makkai Mihály és Dani Sándor az ide mellékelt bizonyítvány szerint a népet lázíták a bizottmány ellen, elannyira, hogy csak erélyes eljárásunk által tudtuk az itteni öszveírást folytatni.”²

Ugyancsak szeptember 8-án Havadról jelentik: „Bizottmányunk a folyó év és hó 7-én a gróf fő királybíró úrnak a Minisztérium rendelete következtében hozzáni tett rendelés nyomán munkálat folytatása végett Szentháromságra ki szálvá munkálatát folytatni kezdette, a midőn is több zajgások után egy Péterfi Sámuel nevű személy, szentháromsági, a rom. kat. lelkész tisztelendő Hasperg József úr kezéből az anyakönyvet erőhatalommal kiragadta, Faluvégi Gáspár és Nagy Menyhárt biztatásaikra. Ezeken kívül Batako László és Szilágyi Sándor a commissio több fölszóllításai után is magukat ellenszegülőleg viselve merőbe engedetlenkedtek [...] a falusbíró mai napon [vagyis másnap] tett nyilatkozata szerint a közönség öszve nem gyült, nem is akar.”³

A Kis-Küküllő felső folyása mentén a leghevesebb ellenkezést Erdőszentgyörgyön észlelték. Szeptember 9-én br. Henter József Kelementelkéről jelentette a következőket: „midőn Erdőszentgyörgyre kiszállottunk és a kirendeltetésünkről kelt rendeletet, úgy a törvényjavaslatot felolvastuk, és aztat oláh nyelven is az oláh ajkúaknak megmagyaráztuk, a helybeli tiszteletes disunitus lelkész által az anyakönyvet elhozattuk, az oláh ajkúak közül Czfira Kosztán és Ilia

¹ Ua. N.D. 783T/1848.

² Ua. N.D. 780T/1848.

³ Ua. N.D. 801T/1848.

Todoron kívül a többek úgy nyilatkoztanak, hogy ők mindaddig míg az illető püspököktől az aránt rendeletet nem kapnak, minthogy a balázsfalvi gyűlésen elhatározott, gyerekeiket felírni nem fogják, és az anyakönyvet helybeli lelkésztől elkérvén magokhoz vévén, többszöri felszólításunk, úgy a lelkészek által is felszólíttatván, hogy engedelmesséjének a rendeletnek, nem teljesítvén eltávoztak szállásunknak helyiről.”¹ A hasonló tartalmú jelentések sora az említettekkel nem zárul le. A tényleges ellenszegülők száma jelentős volt, nemcsak a románság, hanem egyes magyar települések részéről is.

A jelentésekre tett főkirálybírói utasítás minden esetben világos és sürgető volt. Pl. a Lázár Móric jelentésére tett válasz: „Az akadályokat akár falvak, akár egyesek légyenek, nevezet szerint jelentse fel [...], a törvénytiszta büntetéssel fenyíthetessenek [...] A munkát felelősség alatt semmi áron félbe ne hadják. Az anyakönyvből írják ki a neveket, s ha elé állanak, épségekről s hol létekről az előjárókat kikérdeztvén, jegyezzék fel. A falusi előjárók pedig kemény büntetés alatt engedelmesséjüket tartoznak.”

Az összeírók tartották is magukat az utasításhoz. Ahol az ifjak nem állottak elő, ott a lajstromot az anyakönyvek alapján töltötték ki. Ahol azokhoz sem jutottak hozzá, mert ilyen eset is előfordult, ott az előjárók vallomására támaszkodtak. Így az összírást határidőre elvégezték. A négy korosztályból 2953 ifjú neve került bele a „honvédi rovatba”. Közülük 1313-at találtak alkalmasnak. Az összeírtak közül már sorkatona vagy önkéntes honvéd volt 173, családfenntartóként mentesült 347, alkalmatlannak találtak 330, rejtőzködő volt 416, máshol lakó 376, ismeretlen lakhelyű 81. Az adatok csoportonkénti megoszlása eléggé hozzávetőleges, mert a különböző bizottságok egyes eseteket nem egyformán bíráltak el. Az elő nem állottakat mikor rejtőzködőknek tekintették, mikor máshol lakóknak. Ugyanezeket az előjárók vallomása alapján mikor alkalmasnak tüntették fel, mikor nem. És a részeredmények összege sem egyezik a végösszeggel. Az mindenképpen elfogadható, hogy az akkori körülmények között a szék mintegy ezernégyszáz-ezeröttszáz ifjút tudott fegyverforgatóként kiállítani, ide számítva a már fegyver alá állott önkénteseket is.

Az elő nem állottak magas számát a szeptember elejére kieleződött nemzetiségi konfliktusban, a beállott polgárháborús helyzetben kereshetjük. Miután Urbán ezredes, a 2. román határhozrezred parancsnoka a magyar kormányval szemben megtagadta az engedelmisséget (szeptember 4.), az erdélyi románok nyíltan szembeszálltak a magyar hatóságokkal, jó tíz nappal a 3. balázsfalvi gyűlés fegyverbe szólító határozata előtt. Ennek volt a következménye a sorozással szembeni egyöntetű fellépés, amikor már a románság önmaga is fegyverkezni kezdett.

¹ Ua. N.D. 785T/1848.

Ezt tükrözi, többek között, az erdőszentgyörgyi görögkeleti papnál talált iratok egyike, amely keltezetlen ugyan, de 1848. október 17. előttről való. Az irat Vasile Moldovan, a III. Marosi légió prefektusának az említett paphoz írt levele volt, akit a jelentést tevők nagyon aktív román szervezőnek és bujtogatónak minősítettek. („A szabadság napja óta a jelenig a legnagyobb bújtogató – írják –, s mint ilyen nemcsak hogy a székelység mellett eső falujában, de még a székelyek beljébe és hozzá közel eső falvakban lakó oláhokat is, mind felbújtogatta.”¹) Moldovan levele a románság katonai megszervezésére és fegyverbe állítására szólított fel. Idézzük: „Tribunok kötelessége a falukat járni, a fegyvert viselőket összeírni; írja fel, hány fegyvert találtak egy faluban, minden faluba egy kapitányt tegyenek (centurion). Az ön falujába a tribunusok félnek menni, ezért e munkát végezze el ön. Szorgassa az embereket, készítsenek fegyvert, s megértetvén minden hazafival, akár magyar, akár cigány, akár örmény légyen, hogy mi a közbátorságnak védelméért fegyverkezünk fel – nem pedig, hogy honfi polgártársainkat megtámadjuk – következőleg mi is úgy fegyverkezünk fel, mint a magyarok és szászok, hogy egy nemzeti gárdát állítsunk – mivel a Mártius 15-ki constitutió szerint szabadságunkban van. S miután mindezeket véghezvitte, az embereket eskesse meg a Szabadság mezején tett esküforma szerint, s mindezeket teljesítvén írjon egy specificatiót, s egy ember által küldje nekem.”²

Ezek után nem csoda, ha egyöntetűen nem állottak sor alá a többnyire románok lakta malomfalvi, szálteleki, mezőszabadi, bálintfalvi, nyárádtői, megyesfalvi, mosoni ifjak.

De sok esetben értetlenül és bizalmatlanul fogadták a katonaillesítés új formáját több magyar településen is: Szentgericén, Szentháromságon, Kibédén, Sóváraddon, Szovátán, Székelykálban, Jobbágytelkén és máshol. A magyarok idegenkedése, véleményünk szerint, a megfelelő felvilágosítás hiányában, a kényszerűség diktálta intézkedés szükségszerűségének fel nem ismerésében, és általában az újtól való idegenkedésben keresendő.

Az összeírás befejeztével a magyar kormány a nagyfokú ellenállás, sőt szembefordulás miatt az újoncozást leállította. Jobbnak látta a katonai szervezést továbbra is önkéntes toborzás útján folytatni, mindaddig, amíg az új típusú katonaillesítésre megéri az idő. A toborzás sürgős továbbfolytatására vonatkozó leiratok meggyőzően utalnak az itt elhangzottakra (lásd a 9460. és 3844. sz. szeptember 14-i és 18-i miniszterelnöki rendeleteket a toborzás ügyében).³ Az elkészített nyilvántartások azonban hasznosnak bizonyultak az 1849 januárja–májusa között megejtett újoncaillesítés során, amikor a harctérre küldött honvédek között találjuk

¹ Ua. N.D. 1033T/1848.

² Ua. N.D. 1033T/1848. – korabeli fordítás.

³ Pál-Antal 2001, 259.

a korábban ellenkező magyar újoncok jó részét és olykor románokat (pl. a nyáradbálintfalviakat) is.

1848 őszeig, a kötelezővé vált újoncozás leállítását követően, csak az önkéntes honvéd és a Kossuth-huszár toborzás folyt tovább – október közepéig –, és csak akkor állott le, amikor az agyagfalvi székely nemzetgyűlés utáni események során a vidék fegyveres harc színtere lett.

Székelyföld. III. évf. 9. sz. (1999. szeptember), 52–62. – 2002 január.
Elhangzott 1998. október 24-én az Erdélyi Múzeum Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Sepsiszentgyörgyön tartott vándorgyűlésén.